

Demarcsek Zsuzsa
Kácsor-Ignác Gabriella
Kovács Zsuzsanna

Néptánc- Oskola

Művészeti Iskolák alapfok 1-6. évfolyama számára

2. fejezet
SÁRKÖZ

A Duna menti Sárköz a Dunántúl keleti részén, Tolna megye területén található.

A Duna és a Sárvíz által határolt néprajzi terület eredetileg öt falut foglal magába: Decs, Ócsény, Sárpilis, Alsónyék, Bába.

Sárközi friss csárdás

Nézd meg a térképet, hol található Sárköz?

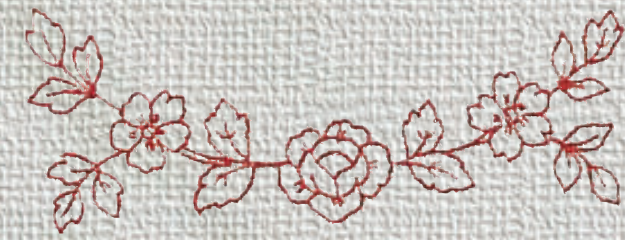
A térképen halványan jelölt terület a nyugati táncdialektus, melyre jellemző a táncok hasonlósága.

Keressétek meg a falvakat a térképen, majd nevezzétek meg a Sárközt közrefogó tájakat!

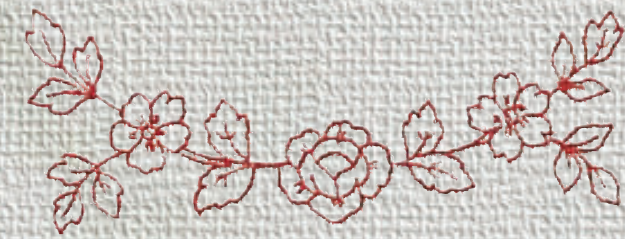
*„Visz bennünket a kocsi Ócsény felé,
az eperfás úton. Gazdag termés a le-
csapolt síkságon. A mély fekvésben
pompás füzesek; ...a régi nád és sás
helyén gyönyörű vetés: a dús sárkö-
zi falvak veszedelmes gazdagsága.”*

(Malonyai Dezső: A magyar nép művészete)

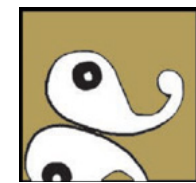
*„Egyke volt már apjuk s anyjuk, de
még telve az ősi erőből...”
„Vigyáznak is, megdöbbenően jól,
hogy ne sok legyen az osztzkodó ...
itt a magyar félti, óvja a jussot...”*

(Malonyai Dezső: A magyar nép művészete)

Sárköz elmocsarasodott területét a 19. század második felében ármentesítették, melynek következtében a térség nagy változásokon ment keresztül. Az itt húzódó hadi út, az országba érkező kereskedők, virágzó kereskedelem formálta a vidék arculatát.

Az egykor halászattal, állattenyésztéssel foglalkozó emberek földbirtokhoz jutottak, amely a paraszti lakosság gyors meggazdagodásához vezetett.

A sárközi családokra jellemző volt az egykézés. Mint az idézet is mutatja, arra mondták, hogy egykézik, aki egyetlen gyermeket nevel csak azért, hogy az összegyűjtött vagyon ne aprózdjon szét. Ez azért is érdekes, mert a régi parasztcsaládokban általában öt-hat vagy akár tíz gyermeket is felneveltek.

Ezen terület egyik régies tánca az ugrós, valószínűleg azért kapta ezt a nevet, mert a motívumok lényeges eleme az ugrás. A sárköziek cinegésnek hívták, mert a táncot általában a „Hol jártál az éjjel cinege madár...” kezdetű dallal kezdték.

A cinegés a mulatságok, kocsmai táncalkalmak, játszóházak záró tánca volt. Járták körben, párban és úgy is, hogy két pár csillagalakzatban összekapaszkodva táncolt.

A körben táncolt cinegés oldalra elmozdul, folyamatosan balra halad. A táncosok nem egységesen figuráznak. A motívumok 2–3 tagból állnak, ám ezen belül mindenki egyénileg variálja az elemeket. Az ugrósnak egy másik érdekes formájáról sem szabad megfeledkeznünk! Előfordult, hogy a táncmulatságok, lakodalmak elején vagy végén a körformát megtartva haladtak, vonultak az ugrós figurákkal. Ezt **menettáncnak** vagy érdekesebb szóval **marsnak** nevezik.

Sárközi cinegés

Sárközi csillagtánc

A különböző változatokat próbáljátok ki ti is.

Sárközben az ugrós mellett másik régi-es tánc a karikázó. A lányok alkalmanként kört vagy köröket alkotva saját énekszóra táncolnak.

Ilyenkor egy nótát akár 10–20 versszakkal is énekelhetnek, miközben egyszerű lépéseket járnak. A körtánc három részből áll. A részek motívumokban, dallamokban és tempóban is különböznek egymástól. Az elnevezéseik azonban sok mindent elárulnak: **lépő, csárdás, futó.**

Sárközi karikázó. Öcsény, Tolna megye
(Gyűjtötte: Pesovár Ernő, 1973.)

Találjátok ki, melyik szó mit jelenthet, melyik részben mit is táncolhattak?

Sióagárd, kislányok körtánca
(Gyűjtötte: Gönyey Sándor, 1928.)

**„A sárközi játszó és tánc törvénye:
a teljes ünnepi dísz, meg az, hogy
férfi nem vesz részt benne.”**

(Malonyai Dezső: A magyar nép művészete)

Látványos lakodalmi tánc Sárközben a **szakácsasszonyok tánca**. Ezt a táncot a lagziban főző asszonyok fedőkkel, fakanalakkal, tepsikkel járták. A tánc közben eszközeikkel zajongva, humoros mozdulatokkal szórakoztatták a násznépet.

Lépő: a karikázó első része. Különböző sétalépésekkel balra haladnak, lassú lépőnótákat énekelnek, hosszú ideig járhatják egyfolytában. A három rész közül ez a leglassabb és a leghosszabb, ezen táncrész érdekesebb elnevezései a babázás, csillegő, belépő.

Csárdás: a lépő után következő rész. A páros tánc balra-jobbra haladó alaplépését, a csárdáslépést táncolják, miközben közepes tempójú új stílusú dalokat énekelnek.

Futó: a leggyorsabb rész. A karikázó végén rövid ideig táncolják, a futólépéshez hasonló forgólépéssel folyamatosan balra haladnak.

A karikázó vagy más néven körtánc a tánctörténészek kutatásai szerint Európa-szerte megtalálható. Régi leírások, rajzok, festmények igazolják ezt a megállapítást, melyek közül a legrégebbiek a középkorból maradtak ránk.

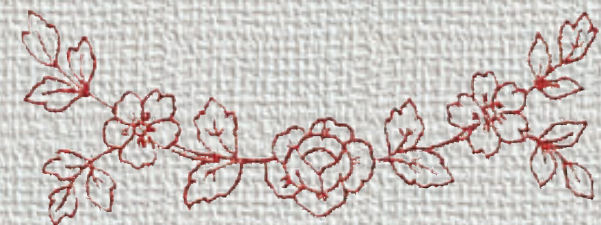
Sárközben élő emberek visszaemlékezései alapján megtudhatjuk, hogy a karikázót régen szabad ég alatt táncolták a nagylányok, esetleg fiatalasszonyok. Az ilyen összejöveteleket játszónak nevezték.

„Vannak ma is még, akik a nótafákkal rakott hosszú dombson, ott az öreg Sár fölött, a szőlőhegyen keresik meg a párjukat. Mikor a nap összejárta legény úzta a leányt. Rég ideje bíz' az úgy volt, hogy mikor a szőlőt javában érlette az őszi napsugár ... madár hessegetni, szőlőt megőrizni a sárközi lányok jártak a hegyre. ...Fűzvezzőből fonott csörökosárkában vittek magukdagasztotta kalácsot s a kalácsra virágot hintettek és úgy hívogatták egymást a komák leánygyermekkei; „érik a szöm, gyere mátká szőlőcsösznek!” Hét utolján tértek haza, vasárnapra, istentiszteletre, más héten megint ki s így, hétről-hétre, míg a szüret meg nem kezdődött ... Madárriogatás közben daloltak ... A nótára érkeztek a legények, falkára szakadva csaptak a leányhad után. Azok nótaszóval menekültek, kanyarogva hosszú sorban a tőkék között s egy-egy tanyatéren verődtek ismét csapatba. A legénység így cserkészte őket s mikor egyszer-egyszer találkoztak: szótlanul, kipirulva néztek farkasszemet...

Újabb találkozásnál valamelyik bátor leány odaszólt a legényhadnak:

– Mit akarnak kigyelmetek, hogy úgy reánk estek? Nem vagyunk mink nem tudom mik, mi utánunk mit kovályog kentek?

– Nem akarunk mink sömmit se, csak titöket nézünk... Megbékéltek, ismerkedtek, nyájaskodtak... A lányok játszóba kezdtek, járták karajba fogózva...”

(Malonyay Dezső: A magyar nép művészete)

A karikázó különös körülményei: a helyszín, az időpont egyértelműen mutatják, hogy mindez nem más, mint egy különös, nagyon régi tavasz-köszöntő szokás, egyfajta szertartás a falvak életében. A táncalkalmak és a tánc a párválasztást is segítette a mindenkori fiatalság körében.

Nem volt ez másképp Sárközben sem.

Nagyon érdekes, hogy bármikor nem karikáztak, pontosan meghatározott helyszíne és ideje volt. A sárközi falvakban a főtéren vagy templomtéren „álltak karikába” a lányok, de előfordult, hogy élő fa körül vagy folyó, patak partján kezdték el táncukat.

„Bújj, bújj zöld ág, zöld levelecske.

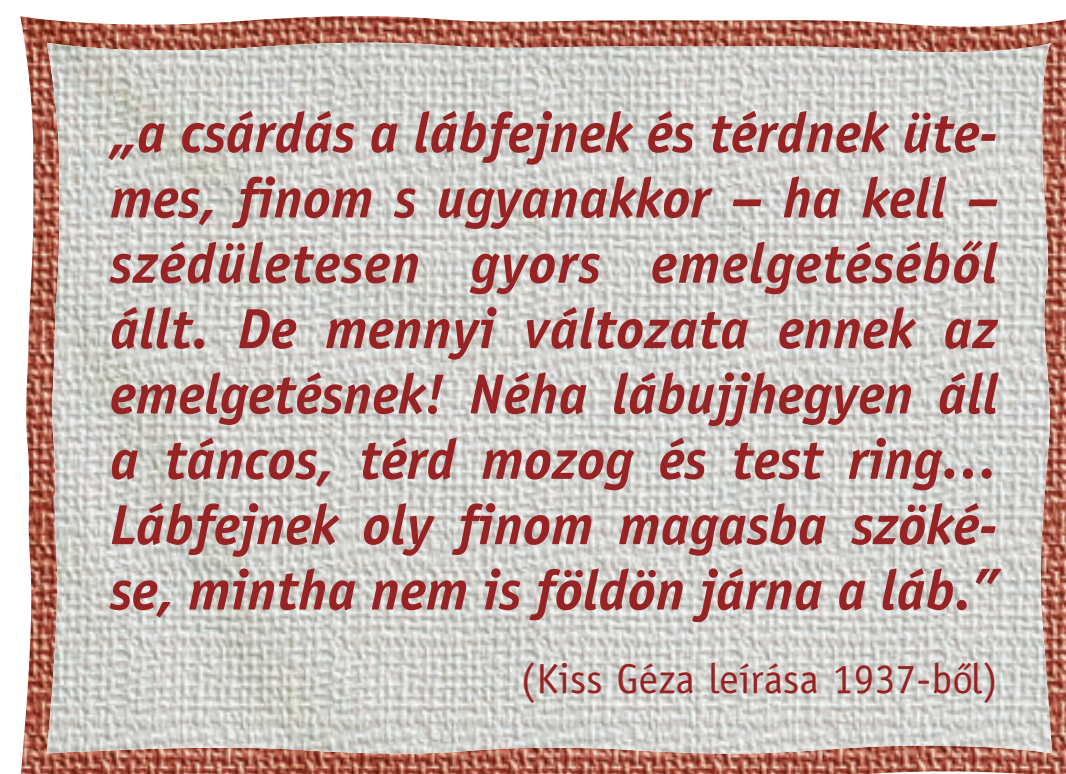
Nyitva van az arany kapu, csak bújjatok rajta.”

Ez a néhány sor, amely szorosán kapcsolódik a karikázókhöz, annak időpontjára utal. A szürke, hideg tél után a zöld ágak, a rügyfakadás a megújulást jelentették a parasztemberek életében. Ilyenkor a mezőgazdasággal foglalkozó emberek hozzákezdhettek a mindennapi életüket meghatározó munkáikhoz, amely a megélhetést jelentette számukra.

A lányok tavasszal felharsanó éneke az új élet kezdetét hirdette a falvakban. Ezeket a nótákat máskor vagy más táncokhoz nem énekeltek.

Páros tánc. Báta, Tolna megye
(MFI, 1940-es évek)

„a csárdás a lábfejnek és térdnek ütemes, finom s ugyanakkor – ha kell – szédületesen gyors emelgetéséből állt. De mennyi változata ennek az emelgetésnek! Néha lábujjhegyen áll a táncos, térd mozog és test ring... Lábfejnek oly finom magasba szökése, mintha nem is földön járna a láb.”

(Kiss Géza leírása 1937-ből)

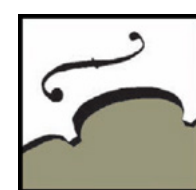
A sárközi csárdás két részből áll. A lassú része, a lassú csárdás egyszerű mozdulatokat, elemeket tartalmaz. Zárt összekapaszkodásban (lásd a képen) jobbra-balra haladó csárdás lépést és a sétalépéshez hasonló páros forgást táncolnak.

A lassú csárdás ezen egyszerűsége a nyugati dialektus szinte minden tájegységére jellemző. A gyorsabb tempójú friss csárdás elemei sokkal összetettebbek, mint a lassú csárdásé. Ebben a táncrészben a változatos ritmusú figurázások és a forgásként is használt mártogató, lippentős mozdulatok váltogatják egymást.

A férfiak által táncolt új stílusú **verbunk** is megtalálható a Sárközben. A sárközi Decs és Sárpilis verbunkjainak figurái érintkeznek az ugróséval. A férfiak a cinegéssel hasonlatos mozdulatokat táncolnak, de az előadásmód sokkal feszesebb, keményebb és méltóságteljesebb.

A tánckezdő verbunkhoz népies magyar műzenei dallamokat húzott a zenekar. A tánchoz kapcsolódó új stílusú zene is arra utal, hogy a szóló férfitánc ezen a vidéken csak később terjedt el. **Azokat a táncokat, amelyek a 18-19. század folyamán alakultak ki, új stílusú táncoknak nevezzük. A verbunk mellett a csárdást is az új stílusú táncok csoportjába soroljuk.**

A sárközi ugrós zenei anyagát gazdagítja a délszláv és cigány hatás is, a régies stílusú dallamok mellett új stílusú dalok, sőt a század eleji kuplé dallamok is nagy hangsúllyal szerepelnek a repertoárban. A zene ritmusa és lüktetése megegyezik a kanásznótákkal, nyolcados alapmozgás és kétnegyedes ütem jellemzi. Sárközben a zenei kíséretet a parasztbanda mellett tamburazenekar is szolgáltatta. Előfordult, hogy a közeli Bogyiszló falu zenekarát is megfogadták egy-egy bálba, mulatságba.

A prímtambura a dallamot játssza

A basszprím nyolc hanggal mélyebben játssza a dallamot

A kísérőhangszerek a brácsatambura és a tamburabőgő

A Vizin zenekar és hangszerei

Ismerkedjünk meg a hangszerekkel!

A tambura a lantfélék családjába tartozó, kis testű, hosszú nyakú **pengetős hangszer**. Hosszában hasított lopótökhöz hasonlít.

A hangszerek funkciójából láthatjuk, hogy a tamburazenekar ugyanolyan felépítésű, mint a parasztbanda.

A sárközi emberek gazdagsága az öltözködésre is hatással volt. Művészi érzéssel válogatott, külföldről hozatott anyagokból varratták öltözeteiket. Minden korosztálynak megvolt a maga viselete, sokszor a vallás is meghatározta a ruhadarabok milyenségét.

A legcifrábbak, legékeesebbek és legszínesebbek az eladósorban lévő leányok és legények voltak. Az idősebbek a halványabb, egyszerűbb színű ruhákat viselték.

A lányok nem maguk fésülködtek, a faluban a fésülőasszonyok, főnőasszonyok készítették el a különböző korosztályok hajviseleteit.

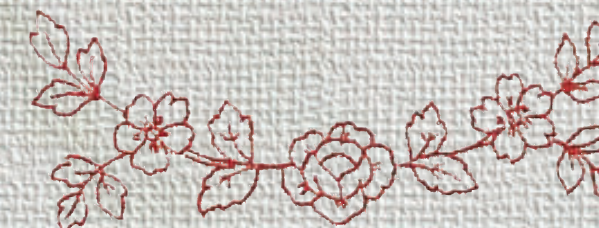
Leányzó - Németh Erzsébet viseletben.
Ócsény, Tolna megye
(Gyűjtötte: Ács Lipót, 1900-as évek)

„...mily szépen, mennyire nemesen tud itt a koral lemondani a nő!... Ahány tavasz elhervad az életéből, annyi szín marad le a köntöséről is...”

(Malonyay Dezső: A magyar nép művészete)

„Szól a harang, gyülekeznek a gyönyörű magyar nép. Külön a férfiak, öregek, és a fiatalok is külön. Külön a fehérnép is... a kortársak, akik együtt jártak iskolába... s egyszerre tűztek pártát.”

(Malonyay Dezső: A magyar nép művészete)

Vajon honnan tudta az időzetben a nézelődő, hogy kik tartoznak egy csoportba, korosztályba?

Házaspár.
Decs, Tolna megye
(Szekszárdi
Múzeum, 1926)

Néhány jellegzetes viseletdarab nevét írtuk le! Írjátok a kép mellé a megfelelő helyre az elnevezéseket!

Női ruhadarabok:

hímzett papucs, gyapjúharisnya, szoknya selyemszalag díszítéssel, selyemszalagos, gyöngydíszes kötény, szűk ujjú ing, hármaskendő (három kendőből állították össze), nyakfodor, főkötő

Férfi ruhadarabok:

borjúsájú ümmög (20–30 cm széles bő ujjú ing), magyar nadrág (posztóból készült nadrág), lajbi (mellény), kerekre vágott csizma

Sárközi karikázó dallamok

Báta vize zihog-zuhog a gáton...

1. Bá-ta vi - ze zi - heg - zu - hog a gá - ton
Most ment ar - ra a sze - re - tőm ló - há - ton
Ti - los - ba jár, mert ti - los a sze - re - lem
Sen - ki - se lás - sa meg mi - kor ö - le - lem

2. Kék virággal virágzik a temető
Engem temessenek bele legelső
Engem elsőbb, utána a babámat
Ne eméssze gyöngé szívét a bánat
Engem elsőbb, utána a babámat
Ne tarthasson több szeretőt magának

Aranyalmás az én selyem keszkenőm

1. A - rany - al - más az én se - lyem kesz - ke - nőm
Van is né - kem Ő - csény - ben szép sze - re - tőm
Még a föld is reng a - mer - re én já - rok
Le - gény le - gyen a - ki - vel szó - ba ál - lok

2. Válogatott búzát eszik a galamb
De szépen szól az őcsényi nagy harang
Csak azt veri mind a két oldalára
Szép a babám, a faluban nincs párja

Erdő, erdő, sűrű erdő árnyába

1. Er - dő, er - dő, sű - rű er - dő ár - nyá - ba
Bú - san szól a fű - le - mü - le ma - gá - ba
Bú - san da - lol, ke - ser - ve - sen köny - nye - zik
Bús da - lá - ra pár - ja visz - sza - ér - ke - zik

Kiskertembe szedik a virágot, én is szakajtok róla

1. Kis - ker - tem - ben sze - dik a vi - rá - got, én is sza - kaj - tok - ró - la
Azt mond - ja a ked - ves kis - an - gya - lom, hogy vi - gyek ne - ki ró - la
Vi - szek ne - ki é - des - a - nyám, mert én sze - re - tem,
Ne mond - ják a kis ő - csé - nyi lá - nyok, hogy én csak hi - te - ge - tem

2. Udvaromba van egy rezgő nyárfa, földre hajlik az ága
Rászállott egy sárga lábú madár, mindig csak úgy sírdogál
Mindig csak azt sírja-ríja, hogy árva vagyok
Bejártam a széles e világot, szeretőt nem találok

Eje haja, retek haja

1. E - je ha - ja, re - tek ha - ja
Be - teg a sze - re - tőm any - ja
Ad - ná Is - ten, hogy mag - hal - na
Bar - na fi - a rám ma - rad - na

2. Fekete rojtos keszkenőm
Most ösmerem a szeretőm
Olyan, mint a vékony nádszál
Hajlik, mint a liliomszál

3. Liliomszál ne virágozz
Énrám babám ne várakozz
Mert, ha énrám várakozol
Soha meg nem házasodol

4. Ez a bajor enni való
Nem csizmára kenni való
Ez a kislány arra való
Esthajnalba fordítsd aló'

Sárközi ugrós dallamok

Hol háltál az éjjel, cönögemadár?

Hol jár - tál az éj - jel, cö - nő - ge - ma - dár
Ab - la - kod - ba hál - tam, ked - ves vi - o - lám
Mért be nem jöt - tél, cö - nő - ge - ma - dár
Fél - tem az u - rad - tól, ked - ves vi - o - lám

2. Nincs itthon az uram, cönögemadár
Laskai erdőben ritka rőndöt vág
Rossz lovai vannak, hamar hazaér,
Jaj lesz neköd rózsám, hogyha nálad ér.

Uccu dárom, madárom ...

Uc - cu dá - rom, ma - dá - rom
Ka - pu - ba vár a pá - rom
Ket - tő, vagy há - rom
Uc - cu dá - rom, ma - dá - rom

The musical notation is in G minor, 2/4 time. It consists of four staves of music. The first staff starts with a treble clef, a key signature of two flats (Bb and Eb), and a 2/4 time signature. The melody is: G4 (quarter), A4 (quarter), Bb4 (quarter), C5 (quarter), Bb4 (quarter), A4 (quarter), G4 (quarter). The second staff starts with a 3-measure rest, then continues with: G4 (quarter), A4 (quarter), Bb4 (quarter), C5 (quarter), Bb4 (quarter), A4 (quarter), G4 (quarter). The third staff starts with a 5-measure rest, then continues with: G4 (quarter), A4 (quarter), Bb4 (quarter), C5 (quarter), Bb4 (quarter), A4 (quarter), G4 (quarter). The fourth staff starts with a 7-measure rest, then continues with: G4 (quarter), A4 (quarter), Bb4 (quarter), C5 (quarter), Bb4 (quarter), A4 (quarter), G4 (quarter).

2. Heje cucám, a lelki
Málélisztes a seggi
Hej, dudálj, ma dudálj,
Holnap mindig aludjál

Sárközi lassú csárdás dallamok

Arra alá de sok a fa, a fa ...

Ar - ra a - lá, de sok a fa, a fa
So - kat sir - tam a - lat - ta, a - lat - ta
A - zért zöl - dell - tek ki ar - ra a fák
Bús köny - nyc - im so - kat meg - áz - tat - ták

The musical notation is in G minor, 2/4 time. It consists of six staves of music. The first staff starts with a treble clef, a key signature of two flats (Bb and Eb), and a 2/4 time signature. The melody is: G4 (quarter), A4 (quarter), Bb4 (quarter), C5 (quarter), Bb4 (quarter), A4 (quarter), G4 (quarter). The second staff starts with a 4-measure rest, then continues with: G4 (quarter), A4 (quarter), Bb4 (quarter), C5 (quarter), Bb4 (quarter), A4 (quarter), G4 (quarter). The third staff starts with a 7-measure rest, then continues with: G4 (quarter), A4 (quarter), Bb4 (quarter), C5 (quarter), Bb4 (quarter), A4 (quarter), G4 (quarter). The fourth staff starts with a 10-measure rest, then continues with: G4 (quarter), A4 (quarter), Bb4 (quarter), C5 (quarter), Bb4 (quarter), A4 (quarter), G4 (quarter). The fifth staff starts with a 13-measure rest, then continues with: G4 (quarter), A4 (quarter), Bb4 (quarter), C5 (quarter), Bb4 (quarter), A4 (quarter), G4 (quarter). The sixth staff starts with a 16-measure rest, then continues with: G4 (quarter), A4 (quarter), Bb4 (quarter), C5 (quarter), Bb4 (quarter), A4 (quarter), G4 (quarter).

2. De szeretnék aranyhallá válni
Sárpilistől Bátáig úszkálni
Rátalálnék a babám hálójára
Elbúcsúznék tőle utoljára

3. Arra alá borús az ég alja
A babámnak nem t'om mi a baja
Akármerről fordítom ölembe
Nem szól semmit, bánatos a szíve

Sej, mikor engem keresztelni elvittek...

Sej, mi-kor en - gem ke-resz-tel - ni el - vit - tek
Ke - részt - a-nyám nem tud - ta a ne - ve - met
É - des - a-nyám o - da - i - zent a pap - nak
Sej, ke-resz-tel - jen en-gem le-gény - csa-ló - nak

2. Sej, kiöntött a Horgas vize messzire
Valamennyi szép kislány volt elvitte
Horgas vize ne öntsd el az utamat
Sej, hadd keressek más szeretőt magamnak

Sárközi friss csárdás dallamok

Sárpilisi hegy alatt ...

Sár - pi - li - si híd a - latt
Lá - nyok sü - tik a ha - lat
Pa - pi - ros - ba csa - var - ják
A le - gény - nek úgy ad - ják

2. Keresztanyám tanított
Lába közé szorított
Úgy síkatott, ríkatott
Mint a koszos malacot